

ชุมชนกับภัยพิบัติ*

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์
ผู้อำนวยการสำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ

วันที่ 20 มีนาคม 2548 รายการโทรทัศน์ 60 Minutes ของสถานีโทรทัศน์ CBS ถ่ายทอดเรื่องราวการรอดชีวิตของชาวมอเก็นจากเหตุการณ์สึนามิในปี 2547 ผู้เฒ่าชาวมอเก็นเล่าถึงตำนานท้องถิ่นที่ถ่ายทอดเรื่องคลื่นยักษ์ ที่เจียบหายไปนานแล้วและต้องการกลับมาลิ้มรสชาติของความตายอีก เขาบอกว่าก่อนหน้าที่คลื่นยักษ์จะมานั้น น้ำทะเลจะหดหายลงไป เสียงจิ้งจันที่เคยดังแข่งแข่งจะเจียบหายไปอย่างผิดสังเกต ชาวมอเก็นจึงพากันวิ่งหนีขึ้นไปบนภูเขา ว่ากันว่าความรู้ที่ถ่ายทอดผ่านภูมิปัญญาพื้นบ้านเช่นนี้ทำให้ชาวมอเก็นรอดชีวิตจากเหตุการณ์สึนามิมาได้ (Leung 2009) ความรู้ท้องถิ่นที่ช่วยให้ชุมชนสามารถรับมือกับภัยพิบัตินั้น ไม่ได้มีแต่เพียงเรื่องการสังเกตการเตือนภัยจากธรรมชาติเท่านั้น แต่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตเรื่องอื่นๆ เช่น การสร้างบ้านเรือนที่สอดคล้องกับภัยธรรมชาติที่พบ ไม่ว่าจะเป็นบ้านที่ทนต่อแผ่นดินไหวในหมู่เกาะ Nias Island ในอินโดนีเซีย (Perez nd.) หรือการสร้างบ้านใต้ถุนสูงในพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมสม่ำเสมอ เช่น ในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาในภาคกลางของประเทศไทย

ในมุมมองด้านนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural ecology) ชุมชนที่ดำรงตัวอยู่รอดในระบบนิเวศวิทยาหนึ่งๆ จะมีวัฒนธรรมและแบบแผนการปฏิบัติที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถจัดการและอยู่ในสิ่งแวดล้อมนั้นๆ (Steward 1955) ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหาร การแต่งกาย หรืออาชีพ ในแง่ของภัยพิบัติวัฒนธรรมท้องถิ่น (เช่น ตำนาน ปรัมปราคติหรือนิทานพื้นบ้าน) อาจช่วยเตือนให้ระลึกถึง “ความเสี่ยง” และทำให้ภัยพิบัติถูกจัดจำเป็นความทรงจำทางสังคม แต่ในขณะเดียวกัน การอยู่ในพื้นที่ที่มีความเสี่ยงหรือที่เกิดภัยซ้ำซากก็ง่ายที่ภัยอันตรายต่างๆ จะถูกมองว่าเป็นเรื่องชาชินจนขาดการใส่ใจ จนทำให้เกิดพฤติกรรมที่ละเลยต่อคำเตือนได้ ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม ภัยพิบัติ และพฤติกรรมของมนุษย์ จึงมีความซับซ้อนมากกว่าที่จะคาดเดาได้อย่างตรงไปตรงมา ที่สำคัญทั้งระบบนิเวศและระบบวัฒนธรรมก็ไม่ได้หยุดนิ่ง ธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้ภัยพิบัติมีรูปแบบและความรุนแรงแตกต่างกันออกไป ในขณะที่วัฒนธรรมก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามการเรียนรู้และปฏิสัมพันธ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างสังคมที่แตกต่างกัน

แม้ว่าบทบาทของชุมชนต่อการรับมือภัยพิบัติได้รับการยืนยันจากงานวิจัยหลายชิ้นที่แสดงว่าศักยภาพของชุมชนที่สามารถทำงานได้อย่างเชื่อมโยงกันมีผลอย่างสำคัญต่อการรับมือภัยพิบัติ และยังช่วยลดความสูญเสียทั้งในระยะสั้นและระยะยาว (WHO 1989; Das, et al. 2001; Oliver-Smith 1996) แต่การศึกษาเรื่องบทเรียนและประสบการณ์การเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนสามารถรับมือภัยพิบัติได้ดีขึ้นนั้นยังมีอยู่อย่างจำกัด ตัวอย่างที่น่าสนใจชิ้นหนึ่งเป็นรายงานจากโครงการบรรเทาภัยพิบัติที่รัฐโอริสสาในประเทศอินเดีย (Orissa Disaster Mitigation Programme, ODMMP) จากประสบการณ์พายุไซโคลนถล่มในปี ค.ศ. 1999 ซึ่งคร่าชีวิตผู้คนไปกว่า 10,000 คน ชุมชนท้องถิ่นได้เรียนรู้จากประสบการณ์และได้พัฒนากลยุทธ์ในการรับมือกับไซโคลน การเรียนรู้และเตรียมพร้อมในระดับชุมชนนี้ ได้พิสูจน์ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสามารถลดความเสียหายอันเกิดจากพายุไซโคลนขนาดย่อมที่เกิดขึ้นในเดือนพฤศจิกายน ปี ค.ศ. 2002 ได้เป็นอย่างมาก (Thomalla and Schmuck 2004)

* ห้ามอ้างอิง เอกสารอยู่ระหว่างการปรับปรุงข้อมูลเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่

ใช้เฉพาะการประชุมเชิงปฏิบัติการทบทวนสถานะองค์ความรู้มิติสังคมวัฒนธรรมกับความเสี่ยงสุขภาพฯ ปี 2560 เท่านั้น

ภัยพิบัติกับบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

นอกจากประสบการณ์ที่ชุมชนได้รับจากบทเรียนภัยพิบัติที่เกิดขึ้นซ้ำๆ แล้ว การรับมือภัยพิบัติของชุมชนยังปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางประวัติศาสตร์อีกด้วย นั่นคือ การเตรียมพร้อมรับมือภัยพิบัติแปรเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจ ในกรณีศึกษาอุทกภัยที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ในระยะเวลาเกือบ 100 ปีของเมืองแห่งหนึ่งในรัฐควิเบค ประเทศแคนาดา (Castonguay 2007) กาสตองกูย นักวิจัยพบว่า การรับมืออุทกภัยของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำเซนต์ ฟรานซิสแห่งนี้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่พื้นที่โรงงานและที่อยู่อาศัยของพวกเขาถูกรบกวนน้ำท่วมบ่อยๆ ชาวบ้านแถบนี้กลับไม่คิดว่าน้ำท่วมนั้นเป็นภัยพิบัติ แต่ถือว่าน้ำท่วมเป็นเหตุการณ์น่าตื่นเต้นที่ทุกคนต่างก็ต้องรับชมนองน้ำเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สิน ซึ่งเมื่อชนชั้นของจนเสร็จแล้วก็จะพากันมาดูน้ำท่วมโดยไม่หนีไปไหน (Castonguay 2007: 826) ไม่มีใครเป็น “ผู้ประสบภัย” การถูกน้ำท่วมไม่ได้เป็นปัญหา แต่การถูกน้ำท่วมบ่อยๆ กลับเป็นอัตลักษณ์ของการเป็น “คนพากันน้ำ” ที่ทุกคนยอมรับ

แต่นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1890 เป็นต้นมา การสร้างเขื่อนเพื่อเก็บกักน้ำและผลิตไฟฟ้าทำให้เกิดน้ำท่วมฉับพลันบ่อยครั้งกว่าที่เคย น้ำท่วมที่เคยเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติกลับถูกมองว่าเป็นภัยพิบัติที่ทำให้เกิดความเสียหายทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม (Castonguay 2007: 833) ที่สำคัญมีการฟ้องร้องเพื่อเรียกค่าเสียหายจากบริษัทพลังงานไฟฟ้าและเทศบาลว่าไม่มีมาตรการป้องกันภัยที่เหมาะสม ไม่ขุดลอกคูคลองระบายน้ำ มีการตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหากันอย่างเป็นเรื่องเป็นราว รวบรวมว่าชุมชนแห่งนี้ไม่เคยถูกน้ำท่วมมาก่อน กาสตองกูยสรุปว่าชาวบ้านไม่คุ้นเคยกับน้ำท่วมอีกต่อไปแล้ว และมุ่งพุ่งเล็งไปที่บทบาทของรัฐท้องถิ่นและองค์กรธุรกิจเอกชนที่ต้องทำหน้าที่ป้องกันน้ำท่วม แทนที่จะมุ่งลดความเสี่ยงต่อการสูญเสียและความเสียหายที่จะเกิดกับทรัพย์สิน การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้คนรู้สึกว่าการใช้ชีวิตไม่มีความแน่นอน อยู่ในภาวะเสี่ยงที่ชนะที่เปลี่ยนไปนี้เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจที่ทำให้กิจการสาธารณะ (รวมทั้งสาธารณภัย) กลายเป็นสิ่งที่ต้องมีผู้รับผิดชอบ

บริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ได้ทำให้แนวคิดเรื่องสิทธิ บทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบต่อภัยพิบัติเปลี่ยนไป บทบาทของรัฐที่เพิ่มมากขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้ภัยธรรมชาติ ซึ่งเดิมเคยถือว่าเป็นเหตุการณ์ที่ไม่สามารถหาผู้รับผิดชอบได้ กลายเป็นเรื่องที่ต้องให้ความช่วยเหลือ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ประสบภัยกลายเป็นเหตุผลความชอบธรรมของการดำรงอยู่ของอำนาจรัฐ รัฐจึงใช้อำนาจและมีบทบาทหลักในการบรรเทาสาธารณภัยต่างๆ และในภาวะภัยพิบัตินี้เองที่ทำให้เราเห็นถึงมิติของอำนาจซึ่ง “รัฐ” (ในฐานะองค์อธิปัตย์) ที่มีต่อสถานะที่กำกวม (ที่มนุษย์ถูกภัยพิบัติพราจจนอยู่ในสภาพเปลือยเปล่า) (Agamben 1998) และในสถานะพิเศษหรือสถานการณ์ยกเว้น (State of exception) (Agamben 2005) ได้ ในขณะที่เดียวกัน บทบาทและความชอบธรรมของรัฐเองก็อาจถูกท้าทายได้จากภาวะภัยพิบัติ การต่อต้านและต่อรองระหว่างชุมชนกับรัฐในสถานการณ์ภัยพิบัติจึงเป็นประเด็นการเรียนรู้เรื่องอำนาจและการยอมหรือไม่ยอมจำนนต่ออำนาจได้เป็นอย่างดี

ภัยพิบัติทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจถูกรื้อและถูกท้าทาย อันอาจนำไปสู่การตื่นตัวทางการเมือง เช่น เกิดการรวมตัวทางการเมือง (political solidarity) การเรียกร้องเคลื่อนไหวทางการเมือง (political activism) และอาจนำไปสู่ความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบใหม่ ในขณะที่กระบวนการฟื้นฟูและการบรรเทาทุกข์ก็อาจสร้างโอกาสให้กับคนกลุ่มใหม่ๆ ในการเข้ามาสู่กระบวนการทางการเมืองและเศรษฐกิจ รวมทั้งการสร้างอัตลักษณ์ทางการเมืองและการต่อรองผลประโยชน์แก่กลุ่มคนที่เสียเปรียบได้มากขึ้น อันนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงสถานภาพเดิม (status quo) และส่งผลต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อาทิ หลังเหตุการณ์แผ่นดินไหวที่เม็กซิโกชุมชนและองค์กรนักศึกษาสามารถฟื้นตัวจากความเสียหายและมีพลังเพิ่มขึ้นในการ

ต่อรอง รวมทั้งสามารถขับเคลื่อนให้พรรคการเมืองมีความรับผิดชอบต่อปัญหาที่ตนเผชิญอยู่มากขึ้นด้วย (Henry 2005)

รัฐ ภัยพิบัติ กับชุมชน

ในสังคมสมัยใหม่ รัฐได้กลายเป็นตัวละครสำคัญในการจัดการกับภัยพิบัติ การที่รัฐสามารถแสดงตนเป็นผู้มีบทบาทหลักในการบรรเทาภัยพิบัตินั้น ในด้านหนึ่งก็ยิ่งขยายอำนาจการครอบงำของรัฐ ดังกรณีการเกิดแผ่นดินไหวในรัฐอลาสก้า สหรัฐอเมริกา ที่ความช่วยเหลือของรัฐที่เข้ามาทำให้กลุ่มชนพื้นเมืองต้องอยู่ใต้อาณัติของอำนาจรัฐมากขึ้น (Oliver-Smith 1996a; นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ 2554) นโยบายของรัฐเองก็อาจสร้างหรือผลักดันให้คนบางกลุ่มกลายเป็นผู้ที่เปราะบางและเสี่ยง (Vulnerable) ต่อภัยพิบัติ เช่น นโยบายการพัฒนาของรัฐและระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากร ไม่มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร หรือทำให้บางชุมชนถูกขับไล่ให้ต้องมีชีวิตอยู่ในสภาพที่เสี่ยงต่อภัยพิบัติ

ในทวีปแอฟริกา มรดกเชิงโครงสร้างของยุคอาณานิคมได้ทำให้ผืนดินอันอุดมสมบูรณ์กลายเป็นทะเลทราย (desertification) ความอดอยากและการขาดแคลนอาหาร (famine) ที่สำคัญคือทำให้กลุ่มคนบางกลุ่มในสังคม เช่น กลุ่มชาติพันธุ์หรือชนกลุ่มน้อยบางกลุ่มมีความเสี่ยงหรือความเปราะบาง (vulnerability) ต่อภัยพิบัติมากกว่าคนกลุ่มอื่นๆ ทั้งๆ ที่เดิมกลุ่มคนเหล่านี้มีการปรับตัวได้อย่างดีต่อระบบนิเวศที่ทารุณโหดร้าย ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวในทางระบบการผลิต การปรับโครงสร้างสังคม และความหนาแน่นของประชากรที่เหมาะสม (ดังกรณีของชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์) แต่แรงกดดันทางเศรษฐกิจ การเพิ่มขึ้นของสัตว์และจำนวนประชากรได้ทำให้ชนกลุ่มนี้มีความเปราะบางและเสี่ยงต่อภัยแล้งที่เกิดขึ้นประจำปี ผู้ปกครองอาณานิคมและผู้ปกครองในยุคต่อมาตอบสนองต่อปัญหานี้ด้วยการเปลี่ยนแปลงการผลิต การตั้งถิ่นฐานใหม่ การห้ามการเลี้ยงสัตว์เร่ร่อน ซึ่งยิ่งทำลายความสามารถในการจัดการภัยพิบัติของชนพื้นเมืองมากยิ่งขึ้น (Oliver-Smith 1996b)

กลุ่มคนหรือชนชั้นทางสังคมที่ไร้อำนาจต่อรอง เข้าไม่ถึงทรัพยากร หรือถูกกีดกันผลกำไรออกจากสังคมนอกจากจะมีความเสี่ยงต่อภัยพิบัติมากกว่ากลุ่มอื่นแล้ว เมื่อเกิดภัยพิบัติขึ้นก็มักจะมีทุกข์และความแร้นแค้นมากกว่าคนกลุ่มอื่นๆ รวมทั้งถูกแบ่งแยก เลือกลงปฏิบัติในยามวิกฤติหรือไม่ได้รับความช่วยเหลือ ในยามที่การบรรเทาทุกข์มาถึง ระบบโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมนี้ได้ลดทอนความสามารถในการฟื้นคืน (Resilience) และลดศักยภาพในการจัดการรับมือกับภัยพิบัติของครัวเรือนและชุมชนลงอย่างมาก (ดูตัวอย่างได้จาก Bankoff 2003; Blaikie, P. et al 1994; Collins JL. 1986; Haque and Zaman 1993; Horowitz M. and Salem-Murdock M. 1987; Lerer and Scudder 1999; Oliver-Smith A. 1996b; Hoffman 2010; Torry 1979; Zamam, M 1989)

อำนาจของรัฐสมัยใหม่นั้นแยกไม่ออกจากอำนาจของความรู้ในผู้เชี่ยวชาญ ในบางกรณี ศักยภาพหรือความสามารถของชุมชนในการประเมินความเสี่ยงหรือในการจัดการตนเองจึงถูกถ่ายโอนไปอยู่ในมือของผู้เชี่ยวชาญ โดยเฉพาะในกรณีภัยพิบัติทางเทคโนโลยี อาทิ การปนเปื้อนมลพิษ หรือการรั่วไหลของรังสี ดังเช่นในกรณีหลังการระเบิดที่โรงไฟฟ้าเชอโนบิล การประเมินความเสี่ยงที่ตกไปอยู่ในมือของนักวิทยาศาสตร์มักทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมได้น้อยลง การสื่อสารที่ไม่เข้าใจบริบทอาจทำให้การประเมินคลาดเคลื่อนทั้งในแง่ที่ก่อให้เกิดการตื่นตระหนกเกินเหตุหรือคิดว่าสถานการณ์ทุกอย่างอยู่ภายใต้การควบคุมแล้ว ในขณะที่งานบางชิ้นได้แสดงถึงความขัดแย้งระหว่างความเห็นของผู้เชี่ยวชาญกับความรู้ท้องถิ่นในการประเมินภัยพิบัติ (Oliver-Smith A. 1996a; Henry 2005) ทั้งนี้ การจัดการภัยพิบัติภายใต้การควบคุมของผู้เชี่ยวชาญนั้นมีแนวโน้มที่จะตอบสนองแบบเกินจำเป็น มีระบบการบริหารจัดการที่ซับซ้อน และใช้เทคโนโลยีที่ซับซ้อน (Mauch 2004)

สื่อ ภาพตัวแทน ความหมาย และการรับรู้ภัยพิบัติ

ความเข้าใจ การรับรู้และการให้ความหมายของ “ภัยพิบัติ” แตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มคนที่มีพื้นเพทางสังคมวัฒนธรรมแตกต่างกัน งานศึกษาทางมานุษยวิทยาได้แสดงให้เห็นถึงมุมมองจากคนพื้นเมืองหรือคนท้องถิ่นที่ประเมินความเสี่ยงและให้ความหมายของภัยพิบัติแตกต่างกัน การรับรู้และการอธิบายว่าอะไรคือ “ความเสี่ยง” สิ่งไหนอันตรายและสิ่งไหนไม่อันตรายถูกตีความผ่านบริบททางสังคมวัฒนธรรมและระบบคุณค่า ความหมายที่ถูกประกอบสร้างเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมและการตัดสินใจในสถานการณ์ภัยพิบัติ (Dounq 2005) ในแง่การรับมือกับภัยพิบัตินั้น ขณะที่ Yenshu Vubo (2000) ชี้ว่าความสามารถในการตอบสนองต่อภัยพิบัติ ขึ้นอยู่กับระดับความเข้าใจของท้องถิ่นที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมและกายภาพ ซึ่งความเข้าใจและการรับรู้ถึงความเสี่ยงจะช่วยลดระดับความสูญเสียทั้งในระยะยาวและระยะสั้น

การรับรู้ถึงความเสี่ยงและการตระหนักถึงภัยพิบัติยังเป็นผลลัพธ์จากสื่อและข้อมูลสารสนเทศ สื่อจึงมีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์นี้ ภัยพิบัติดำรงอยู่ในพื้นที่สื่อที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายระดับโลก Arjen Boin นักวิจัยจากเนเธอร์แลนด์ได้เสนอให้เห็นว่าภัยพิบัติในยุคโลกไร้พรมแดน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยพิบัติที่เกิดจากโรคระบาดใหม่ หรือการก่อการร้าย) ไม่เพียงแค่ส่งผลกระทบไปทั่วโลกได้อย่างรวดเร็วเท่านั้น แต่การเกิดขึ้นของเครือข่ายสื่อสารมวลชนในระดับโลก ยังทำให้ภัยพิบัติทุกรูปแบบกลายเป็น “สิ่งประกอบสร้าง” ที่ถูกปรุงแต่งขึ้นจากกระบวนการสื่อสารระดับโลก สิ่งปรุงแต่งที่บ่อยครั้งแตกต่างไปจากความจริงในพื้นที่นี้ บ่อยครั้งมีผลกระทบต่อผู้คนและสังคมไม่น้อยไปกว่าตัวอุบัติเหตุภัยเองเสียอีก (Boin 2005)

สื่อไม่เพียงแต่สร้าง “ภาพตัวแทน” ของภัยพิบัติ หากยังสร้าง “ภาพตัวแทน” ของผู้ได้รับผลกระทบอีกด้วย สื่อสร้าง “เหยื่อ” โดยการแปลง “ผู้ได้รับผลกระทบ” ให้กลายเป็น “ผู้ประสบภัย” ที่น่าสงสารไร้ความสามารถ และรอคอยความช่วยเหลือ เช่น รอกการแจกถุงยังชีพ (ฉัตรรา ชมะวรรณ มุกดาวิจิตร 2011) ในขณะเดียวกัน สื่อก็ทำหน้าที่ถ่ายทอดประสบการณ์ ให้แง่คิด ให้ข้อมูลและแนวทางการปฏิบัติ (เช่น ในกรณีรายการ “รู้สู้ Flood”) หรือเป็นช่องทางที่ชุมชนได้สะท้อนความต้องการของตนหรือเป็นช่องทางการสื่อสารเชื่อมโยงสนับสนุนซึ่งกันและกัน (เช่น กรณีการกุศลสวนส้มโอที่ทรงคนอง จ.นครปฐม) อันเป็นช่องทางที่ทำให้ชุมชนมีขีดความสามารถสูงขึ้น สื่อจึงมีบทบาทในการเรียนรู้ของชุมชนได้เป็นอย่างมาก

องค์กรภายนอกกับการจัดการภัยพิบัติชุมชน

องค์กรต่างๆ ที่เข้าไปมีบทบาทในชุมชนในสถานการณ์ภัยพิบัติมีอย่างหลากหลาย ทั้งองค์กรภาครัฐ องค์กรสาธารณะประโยชน์ อาสาสมัครต่างๆ องค์กรเหล่านี้มีบทบาททั้งให้ด้านการสงเคราะห์แก่ผู้ประสบภัย ในด้านอาหาร แจกจ่ายถุงยังชีพ ช่วยจัดการขนส่ง การดูแลรักษาสุขภาพ ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และในด้านเสริมศักยภาพชุมชนในการจัดการกับภัยพิบัติ เช่น การป้องกัน (Prevention) การเตรียมความพร้อม (Preparation) การรับมือ (Response) และการฟื้นฟูสภาพ (Recovery) ประสบการณ์การทำงานร่วมกันกับองค์กรเหล่านี้เป็นประสบการณ์ที่ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนได้ ในขณะเดียวกัน องค์กรต่างๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการจัดการภัยพิบัติก็จำเป็นต้องเรียนรู้บริบทและเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นด้วย

งานศึกษาหลายชิ้นแสดงให้เห็นว่า หน่วยงาน/องค์กรภายนอกที่ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนและชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การป้องกันและบรรเทาภัยพิบัติไม่ได้ผล การขาดความตระหนักรู้นี้ทำให้ไม่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจากคนในท้องถิ่น มาตรการต่างๆ ในการจัดการภัยพิบัติมักจะถูกดำเนินการในลักษณะจากบนลงล่าง (top-down) เท่านั้น ขณะที่ผู้ได้รับผลกระทบก็มักถูกวาดภาพให้มีสถานะเป็นเพียงเหยื่อผู้อ่อนแอช่วยเหลือ

ตัวเองไม่ได้ ต้องรอคอยสิ่งของบรรเทาทุกข์จากภายนอกและรอรับการชดเชยค่าเสียหายจากทางรัฐเท่านั้น (De Waal 1997; Harrell-Bond 1993; Platt 2000) ที่สำคัญคือการละเลยถึงความสำคัญของทักษะ ศักยภาพ และกลไกทางสังคมของคนท้องถิ่นในการจัดการภัยพิบัติ ตลอดจนประสบการณ์และความรู้ของพวกเขา ที่สั่งสมมายาวนานจากการเผชิญกับภัยพิบัติ

นอกจากนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมักมองว่าการที่ชาวบ้านยังคงตั้งถิ่นอาศัยอยู่ในพื้นที่เสี่ยงต่อ ภัยพิบัตินั้นเกิดจากการขาดความรู้ แทนที่จะพิจารณาเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองที่ผลักดันให้พวกเขายังคง อยู่ในพื้นที่เสี่ยงดังกล่าว นอกจากนี้ องค์กรภายนอกมักไม่ตระหนักถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความไม่ เท่าเทียมกันภายในชุมชนที่ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติไม่เท่ากันหรือได้รับการช่วยเหลือ บรรเทาทุกข์ที่เหลื่อมล้ำแตกต่างกัน นอกจากนี้การละเลยประเด็นการเปลี่ยนแปลงไปของชุมชนชนบทที่อาศัย อยู่นอกภาคเกษตรได้ทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ความเข้าใจถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรก็มีน้อยลงจนทำให้เกิด ช่องว่างในการทำความเข้าใจถึงลักษณะของผลกระทบจากภัยพิบัติที่จะมีต่อผู้ประกอบการอาชีพด้านการเกษตร อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหามีได้ผล (Macrae et al. 1997; Rossi 1993)

การเรียนรู้ การปรับตัว และศักยภาพของชุมชน

การตอบสนองต่อภัยพิบัติเป็นประเด็นหนึ่งที่สำคัญในงานศึกษาภัยพิบัติในทางสังคมศาสตร์ งานศึกษา เหล่านี้ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ที่ยาวนานที่มีต่อสภาพแวดล้อมท้องถิ่น ความยืดหยุ่น และศักยภาพใน การปรับตัวของกลุ่มคน โดยเฉพาะชนพื้นเมืองที่มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่าการปรับตัวของคนท้องถิ่นช่วยลด ความเสี่ยงจากภัยพิบัติได้ (Hoffman and Anthony ed. 2002)

ในกรณีที่ราบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำในบังคลาเทศ ซึ่งมีฤดูน้ำหลากสี่เดือนในรอบหนึ่งปี น้ำที่พัดพาธาตุ อาหารมาสู่พื้นที่ “น้ำท่วม” จะเป็นภาวะปกติ ชาวนาได้มีการปรับตัวแล้วอย่างดีในการใช้ประโยชน์จากภาวะ น้ำท่วม ชาวนาปลูกพืชหลายพันธุ์ในช่วงเวลาที่ต่างกันในแต่ละปีและในพื้นที่ที่มีระดับความสูงแตกต่างกัน อันเป็นกระบวนการที่เรียกว่า “Continual adjustment” กระบวนการดังกล่าวเป็นการปรับตัวต่อระดับน้ำที่ มีความหลากหลายและผันแปรตามฤดูกาล ทั้งนี้ข้าวเป็นพืชหลักต้องปลูกในช่วงหน้าฝนและต้องการระดับน้ำ ที่มีความแน่นอนระดับหนึ่ง ขณะที่ปอต้องการน้ำในปริมาณมาก ดังนั้น สำหรับชาวนาที่น้ำท่วมจึงเป็น ทั้งแหล่งทรัพยากรและภัยพิบัติในเวลาเดียวกัน ภาวะน้ำหลากเป็นทั้งฤดูกาลปกติและภาวะไม่ปกติที่ผู้คนต้อง ปรับตัว (Shaw 1989)

ขณะเดียวกันงานศึกษาบางชิ้นได้ชี้ว่า ความสัมพันธ์ตามชนประเพณีของชุมชนเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อ การปรับตัวรับมือภัยพิบัติ Henry (2005) ชี้ว่าในพื้นที่ที่ประสบภัยแล้ง อดอยากและขาดความมั่นคงอยู่เสมอๆ ในแอฟริกา ผู้คนที่นี่จะมี “adaptive flux” ซึ่งหมายถึงเทคนิคการช่วยเหลือตนเอง และ “coping strategies” ในระยะยาวที่ทำให้คนสามารถอยู่รอดได้ท่ามกลางความไม่แน่นอนและธรรมชาติที่โหดร้าย อาทิ การสร้าง เครื่องมือช่วยการอพยพเข้ามาทำงานในเมือง การจัดระบบการหมุนเวียนกันปลูกพืชหรือการร่วมกันใช้แรงงานสัตว์ หรือจับสัตว์ เพื่อเพิ่มโอกาสในการเก็บเกี่ยวผลผลิต หรือการใช้องค์กรทางการเมืองในระดับรากหญ้าเพื่อให้ ได้มาซึ่งอาหารและความมั่นคง

เช่นเดียวกับกับงานศึกษาวัฒนธรรมรับมือต่อภัยพิบัติ (culture of coping) ในประเทศฟิลิปปินส์ ในระดับภาพรวมที่พบว่า สำหรับชาวฟิลิปปินส์แล้วนั้น ภัยพิบัติเป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง (Frequent life experience) หายแยะและภัยพิบัติเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ ชาวฟิลิปปินส์มีการปรับตัวทาง วัฒนธรรมมานานนับศตวรรษอันเป็นยุทธวิธีรับมือต่อภัยพิบัติ ตั้งแต่การออกแบบสิ่งปลูกสร้างไปจนถึง การปลูกพืชที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังมีพัฒนาการของกลุ่มองค์กรของชาวฟิลิปปินส์อันเป็นส่วนหนึ่งของ

การรับมือภัยพิบัติ นับตั้งแต่การก่อตัวของกลุ่มท้องถิ่นในหลายทศวรรษที่ผ่านมา กระทั่งการเกิดขึ้นขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมีทั้งองค์กรทางศาสนา องค์กรแรงงาน และปัญญาชนชั้นกลาง (Mauch 2004) นอกจากนั้น ก็ยังมีกรณีศึกษาภัยพิบัติในประเทศเม็กซิโกที่ชี้ว่าการทดลอง การคิดค้นสิ่งใหม่ และการปรับตัวทางการเกษตร เป็นสิ่งที่มีมาตลอดในสังคมเม็กซิกัน ขณะเดียวกันพิธีกรรมประจำปีทางศาสนา การขอพรพระเจ้า ก็เป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติการทางวัฒนธรรมเพื่อจัดการกับภัยพิบัติ งานชิ้นนี้ยังชี้ให้เห็นว่าผลกระทบจากความรุนแรงของภัยพิบัติและความสามารถในการฟื้นตัวจากภัยพิบัติของสังคมขึ้นอยู่กับบริบทและลำดับเวลาของการเกิด อาทิ ภัยแล้งที่เกิดขึ้นเพียงปีเดียวจะมีผลกระทบเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งจะทำได้ง่ายต่อการฟื้นตัว (เพ็งอ้าง)

อย่างไรก็ดี ความสามารถในการปรับตัวต่อภัยพิบัติของชุมชนจะลดน้อยลงได้เนื่องจากการเกิดขึ้นของระบบการผลิตและโครงการขนาดใหญ่ที่ไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและสภาพธรรมชาติ เช่น เหมืองแร่ ระบบชลประทาน อุตสาหกรรม (Oliver-Smith 1996) สำหรับกรณีบังคลาเทศข้างต้น Shaw ชี้ว่า แม้ว่าภาวะน้ำท่วมที่รุนแรงมานานนับศตวรรษ แต่ความสามารถในการปรับตัวของชาวบังคลาเทศส่วนใหญ่เริ่มลดน้อยลงเรื่อยๆ ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาเท่านั้น สาเหตุสำคัญคือ พวกเขาไม่มีรายได้หรือทรัพยากรและแรงงานมากพอที่จะซ่อมแซมหรือสร้างบ้านที่รองรับน้ำท่วมได้ พวกเขาไม่สามารถแม้แต่จะขนของหนีน้ำท่วม ไม่มีผลผลิตส่วนเกินที่จะมาชดเชยผลผลิตที่สูญหายไป ส่งผลให้ต้องอพยพออกไปอยู่ในพื้นที่ที่เสี่ยงต่อภัยพิบัติมากยิ่งขึ้น Shaw ระบุว่าตามปกติแล้วในชนบทชาวบังคลาเทศมีเครือข่ายการสนับสนุนทางสังคมในช่วงเวลาที่เกิดภัยพิบัติที่เรียกว่า “Webs of Survival” โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายเครือญาติและเครือข่ายจากการแต่งงาน แต่เครือข่ายเหล่านี้แทบไม่มีในค่ายอพยพหรือในสถานที่ทำงานอย่างโรงงาน

นอกจากนั้น นโยบายของรัฐด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติก็มีผลต่อการทำลายศักยภาพของชุมชนในการปรับตัวต่อภัยพิบัติด้วยเช่นกัน งานศึกษาที่ว่าด้วยภัยธรรมชาติในประวัติศาสตร์อินเดีย (ซึ่งได้แก่ ภัยแล้ง น้ำท่วมและการขาดแคลนอาหาร) ได้ชี้ให้เห็นถึงกลวิธีการรับมือของชาวพื้นเมืองผ่านระบบเศรษฐกิจป่าไม้ การพึ่งพา ความหลากหลายของผลผลิตจากป่าในช่วงก่อนยุคอาณานิคมช่วยสร้างหลักประกันว่าภาวะความอดอยากขาดแคลนอาหารจะไม่เกิดขึ้น แต่เมื่อป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้นและนโยบายการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ทำให้กรมป่าไม้ไม่ยอมให้ชุมชนเข้าถึงผลผลิตจากป่าตามแบบดั้งเดิมอีกต่อไป ก็นำไปสู่ภาวะความอ่อนไหวต่อภัยความอดอยาก สภาวะดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดการขาดแคลนอาหารอย่างหนักในชุมชนอินเดียเป็นจำนวนมาก (Mauch 2004) งานศึกษาบางชิ้นยังแสดงให้เห็นว่าการปรับตัวในลักษณะ “เอาตัวรอดเฉพาะหน้า” จะยิ่งนำมาซึ่งการทำลายระบบนิเวศ และสภาพแวดล้อมมากขึ้นไปอีก ไม่ว่าจะเป็นการพังทลายของดิน การลดลงของผลผลิตในระยะยาวและการสูญเสียที่ดิน (Oliver-Smith 1996)

การละเลยเพิกเฉยหรือการไม่ยอมปรับตัวเพื่อป้องกันหรือบรรเทาผลกระทบจากภัยพิบัติก็เป็นปรากฏการณ์ที่ชวนให้สนใจใน Loss, Healing and the power of Place” (Cox and Holmes 2000 อ้างในสายพิณ 2554) นักวิจัยพบว่า การที่ผู้คนในพื้นที่เสี่ยงต่อไฟป่าไม่ยอมอพยพย้ายบ้านไปอยู่ในที่ปลอดภัย ก็เนื่องมาจากความรู้สึกผูกพันกับ “ที่” หรือ “สถานที่” (place) สำหรับคนซึ่งปลูกสร้างบ้านเรือนในป่า ป่าไม่ใช่แค่พื้นที่ที่เต็มไปด้วยอันตราย แต่เป็นส่วนหนึ่งของบ้านที่พวกเขาอยู่อาศัย (dwelling place) บ้านที่ไม่มีป่าไม่ใช่บ้าน และหากคิดจะอยู่ในบ้านที่มีลักษณะเช่นนี้ คนกับป่าก็ต้องอยู่ร่วมกันให้ได้ ภัยพิบัติเช่นไฟไหม้ จึงเป็นส่วนหนึ่งของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับป่า เช่นผู้ประสบภัยรายหนึ่งกล่าวว่า

ในธรรมชาติและป่าแบบนี้มีหลายสิ่งที่เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ เวลาจะเกิดไฟไหม้ เราไม่จำเป็นต้องจัดการกับไฟ แต่ต้องจัดการตัวเราและข้าวของที่เรารัก คุณอยู่ด้วยความระมัดระวัง บ้านก็ต้องมีการประกันภัยอัคคี นอกเหนือไปจากนั้นคุณก็ทำอะไรไม่ได้ ถ้าไฟจะไหม้บ้าน มันก็ไหม้ (Cox and Holmes 2000 อ้างในสายพิณ 2554)

นอกจากนั้น Cox and Holmes ยังพบว่า แม้ผู้ประสบภัยจะต้องการความช่วยเหลือจากหน่วยกู้ภัย และอาสาสมัคร แต่พวกเขาที่ต้องการให้เจ้าหน้าที่กู้ภัย ซึ่งเป็น “คนนอก” ออกจากพื้นที่ทันทีที่ทำได้และพยายามสร้างบ้านปลูกป่าด้วยตนเอง ในแง่นี้ ป่ากับบ้านดูจะเป็นหนึ่งเดียวกัน คือ เป็นสถานที่หรืออาณาบริเวณ “ส่วนตัว” ที่พวกเขาสามารถแสดงอารมณ์ความรู้สึกเศร้า ความสูญเสีย ไม่ต้องการให้คนจากภายนอกที่ไม่มีส่วนร่วม เข้ามารุกล้ำล่วงเกิน (สายพิณ 2554)

นอกจากการศึกษาการตอบสนองต่อภัยพิบัติในระดับกลุ่มสังคมแล้ว ยังมีงานศึกษาที่ให้ความสำคัญกับระดับบุคคล เช่น การศึกษาประสบการณ์ความเจ็บปวดรวดร้าวของบุคคลที่เกิดจากภัยพิบัติ โดยมองความเชื่อมโยงกับประเด็นทางวัฒนธรรม โลกทัศน์และบริบทการสร้างความหมาย รวมทั้งการศึกษาแนวทางที่สร้างสรรค์ของเหยื่อที่จะเผชิญหน้ากับความเจ็บปวดและความสูญเสียและความพยายามที่จะก้าวต่อไป (Henry 2005; Hoffman 2010) งานศึกษาหลายชิ้นระบุว่าท่ามกลางภาวะความยากลำบาก การเปลี่ยนแปลงและความสูญเสีย มนุษย์มักค้นหาตัวเองในการเผชิญความยากลำบากนั้น การตอบสนองของพวกเขาเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับประเด็นคุณธรรม จริยธรรม บาป หายนะและพระเจ้า (Oliver-Smith 1996) ในบางกรณีมีการอธิบายภัยพิบัติว่าเป็นเรื่องเวรกรรมและการมีอารมณ์ขันบางแบบก็ช่วยลดหรือขจัดความตึงเครียดในสถานการณ์ที่กดดัน (Mauch 2004) ขณะเดียวกันก็มีงานที่ชี้ว่า หลังจากการเกิดภัยพิบัติ ผู้รอดชีวิตอาจกลายเป็นบุคคลที่อยู่ในภาวะชายขอบทั้งในทางจิตวิทยาและทางกายภาพ ต้องปลีกตัวออกจากสังคมที่พวกเขาเคยมีส่วนร่วมมาแต่เดิม และพวกเขาอาจพัฒนา subcultures ของตนขึ้นมาในที่สุด (Hoffman M. 2010)

จากการทบทวนโดยสังเขปดังกล่าวจะเห็นได้ชัดเจนว่า ปฏิกริยาของชุมชนเมื่อเผชิญกับภัยพิบัติดำรงอยู่ภายใต้บริบทประวัติศาสตร์ เงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมและบริบททางวัฒนธรรม ประสบการณ์ของชุมชนที่เกิด ภัยพิบัติซ้ำๆ และกระบวนการเรียนรู้จากเหตุภัยพิบัติหนึ่งอาจนำไปสู่บทเรียนที่ทำให้ชุมชนสามารถรับมือกับ ภัยพิบัติครั้งต่อไป ได้ดียิ่งขึ้น โดยการเรียนรู้ที่นี้อาจมาจากสื่อสารสนเทศต่างๆ หรือจากประสบการณ์การทำงานร่วมกับองค์กรต่างๆ ในสถานการณ์ภัยพิบัติ การศึกษาปฏิกริยาชุมชนและประสบการณ์การเรียนรู้จากการเผชิญกับภัยพิบัติซ้ำๆ ของชุมชนอาจทำให้เราสามารถถอดบทเรียนการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพและขีดความสามารถในการรับมือภัยพิบัติได้ดีขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Agamben, Giorgio. 1998. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Translated by D. Heller-Roazen. Stanford: Stanford University Press.
- . 2005. *State of Exception*. Translated by K. Attell. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Bankoff, Greg. 2003. Constructing Vulnerability: The Historical, Natural and Social Generation of Flooding in Metropolitan Manila. *Disasters*27: 224-238.
- Blaikie, Piers T., I. Davis Cannon, and B. Wisner. 1994. *At Risk: Natural Hazards, People's Vulnerability and Disasters*. London: Routledge.
- Boin, Arjen. 2005. Disaster Research and Future Crises: Broadening the Research Agenda. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters* 23 (3): 199-214.
- Castonguay, S. 2007. The Production of Flood as Natural Catastrophe: Extreme Events and the Construction of Vulnerability in the Drainage Basin of the St. Francis River (Quebec), Mid-Nineteenth to Mid-Twentieth Century. *Environmental History*12: 820-844.

- Collins, Jane L. 1986. Smallholder settlement of tropical South America : the social causes of ecological destruction. *Human Organization*45: 1-10.
- Das, Veena, Arthur Kleinman, Margaret Lock, Mamphela Ramphele, and Pamela Reynolds, eds. 2001. *Remaking a World: Violence, Social Suffering, and Recovery*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- De Waal, Alex. 1997. *Famine Crimes: Politics and the Disaster Relief Industry in Africa*. Oxford: African Rights and James Currey.
- Haque, Emdad, and MQZamam. 1993. Human Responses To Riverine Hazards in Bangladesh : a Proposal for Sustainable Development. *World Development*21: 93-107.
- Harrell-Bond, Barbara. 1993. Creating Marginalised Development Minorities: Relief Programs for Refugees in Europe. *Refugee Studies Program Newsletter*15: 14-17.
- Henry, D. 2005. Anthropological Contributions to the Study of Disasters. In *Disciplines, Disasters and Emergency Management: The Convergence and Divergence of Concepts, Issues and Trends from the Research Literature*, edited by D. McEntire and W. Blanchard. Emmitsburg, Maryland: Federal Emergency Management Agency.
- Hoffman, Susanna M. 2010. Of Increasing Concern: Disaster and the Field of Anthropology. *Anthropology News*, October.
- Hoffman, Susanna M., and Anthony Oliver-Smith, eds. 2002. *Castastrophe & Culture : The Anthropology of Disaster*. Santa Fe, NM: School of American Research Press.
- Horowitz, Michael M., and Salem-Murdock Muneera. 1987. The political economy of desertification in White Nile Province, Sudan. In *Lands at Risks in the Third World; Local Level Perspectives*, edited by P. Little, M. Horowitz and R. Nyerges. Boulder, CO: Westview.
- IFRC. 2004. World Disasters Report. Geneva: International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.
- Kleinman, Arthur, and Joan Kleinman. 1997. The Appeal of Experience; The Dismay of Images: Cultural Appropriations of Suffering in Our Times. In *Social Suffering*, edited by A. Kleinman, V. Das and M. Lock. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Komatra, Chuengsatiansup. 2005. Health and Human Condition in the Age of Violence, Epidemics, and Natural Disaster: Localizing Global Crises, paper prepared for Kyoto University International Symposium, "Co-existing with Nature in a "Glocalizing" World - Field Science Perspectives. Bangkok.
- Kotze, A. von, and A. Holway. 1996. Reducing Risk: Participatory Learning Activities for Disaster Mitigation in South Africa: IFRCRC & Department of Adult and Community Education, University of Natal.
- Kotze, Astrid Von. 1999. Learning For Risk Reduction. In *Risk. Sustainable Development & Disasters: Southern Perspectives*. South Africa: Peri-peri Publications.
- Lerer, L., and T. Scudder. 1999. Health Impacts of Large Dams. *Environmental Impact Assessment Review*19: 113-123.
- Leung, Rebecca. 2009. Sea Gypsies Saw Signs In The Waves: CBS News, <http://www.cbsnews.com/stories/2005/03/18/60minutes/main681558.shtml>, accessed October 30, 2012.

- Mauch, Christof. 2004. Natural Disaster and Culture Strategies : Responses to Castastrophe in global Perspective. *GHI Bulletin* 35 (Fall 2004, <http://www.ghi-dc.org/publications/ghipubs/bu/035/35.125.pdf> (Accessed: February 9,2012).
- Moore, Melinda, Horacio R. Trujillo, Brooke K. Stearns, Ricardo Basurtodavila, and David Evans. 2007. Models of Relief: Learning from Exemplary Practices in International Disaster Management, Prepared for RAND Center for Domestic and International Health Security. In *RAND Health working paper series, WR-514*: Rand.
- Oliver-Smith, Anthony. 1996a. Anthropological Research on Hazards and Disasters. *Ann. Rev. Anthropol.*25: 303-328.
- . 1996b. Lima Peru: Under-development and Vulnerability in the City of the Kings. In *Disasters in Megacities*, edited by J. Mitchel. Tokyu: United Nations University Press.
- Perez, Fabio Y. Lee. nd. Survival Tactics of Indigenous People: <http://academic.evergreen.edu/g/grossmaz/LEEPERFY/>, accessed October 30, 2012.
- Platt, Rutherford H. 1999. *Disaster and Democracy: The Politics of Extreme Natural Events*. Washington, D.C: Island Press.
- Shaw, Rosalind. 1989. Living with Floods in Bangladesh. *Anthropology Today* 5 (1, February): 10-13.
- Stallings, Robert A. 2001. Disasters, Epidemics, Terrorism, and Other Calamities: Resurrecting Simmel's Form and Content. Paper read at 5th European Congress of Sociology, Helsinki, August 2001.
- . 2006. Presidential Address on Sociological Theory and the Sociology of Disasters: Moving from Periphery to Center. Paper read at World Congress of Sociology, 25 July 2006 at Durban, South Africa.
- Thomalla, Frank, and Hanna Schmuck. 2004. "We All Knew that a Cyclone Was Coming": Disaster Preparedness and the Cyclone of 1999 in Orissa, India. *Disaster* 28 (4): 373-384.
- Torry, W. 1979. Anthropology studies in Hazardous Environments : Past Trends and New Horizons. *Current Anthropology*20: 517-541.
- UN/ISDR, United Nations Inter-Agency Secretariat of the International Strategy for Disaster Reduction. 2004. *Living with Risk: A Global Review of Disaster Reduction Initiatives*. New York and Geneva: United Nations Publications.
- WHO. 1989. *Coping with Natural Disasters: The Role of Local Health Personnel and Community*. Geneva.
- Wikipedia. 2011. 2011 Thailand floods: http://en.wikipedia.org/wiki/2011_Thailand_floods, Accessed Nov 7, 2012.
- Zaman , M. 1989. The Social and Political Context of Adjustment to Riverbank Erosion Hazard and Population Resettlement in Bangladesh. *Human Organization*48: 196-205.
- ธีสรชัชวาล วรณมุกดาวิจิตร. 2011. นพ. ดร.โกมาตรจึงเสถียรทรัพย์: คำทำของภัยพิบัติและปฏิบัติการของวิชามานุษยวิทยา. จดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ปีที่ 14 ฉบับที่ 74 ตุลาคม - ธันวาคม 2554, 2.
- นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. 2554. ศัพท์มานุษยวิทยา: Disaster. จดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ปีที่ 14 ฉบับที่ 74 ตุลาคม-ธันวาคม.
- ไพบุลย์ สุริยะวงศ์ไพศาล และคณะ. 2555. มหาอุทกภัยปี 2554: บทเรียนจากประสบการณ์. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- สายพิน ศุภุทธิมงคล. 2554. คนกับภัยพิบัติ: งานวิจัยทางสังคมศาสตร์. วารสารธรรมศาสตร์ปีที่ 30: 151-183